

בין המבקר למבוקר

מאת י. עמוס

גישתו הבקורתית של משה בן-מנחם שנפטר באלה הימים מיוסדת על זיקת האהבה שבין המבקר לבין המבוקר. אין הוא בא לחתוך „אבר מן החי“ כדרך חבריו המבקרים, ואפילו לנתח ולנקר בגופי היצירה אין הוא מתכוון. כל מה שהוא עושה כמבקר הרי זה — להיצמד ברוחו לדמויות היקרות „שנפשו קשורה בנפשך“. הכלל הגדול המשמש נר לרגליו — היא „ההזדהות השלמה עם המבוקר“ והתחושה המופלאה, שהיצירה מעוררת בלבו.

עצמה. הורודצקי הוא „חושף האור שבחסידות“, הוא „ברא את החסידות כולה כמות שהיא, בדמותה ור בצלמה היא, ונתן סבר לאיקוניה שלה, כפי שנצטייר לו זיו פניה ה־ראשון. היא פתחה לו סתם אחד והוא פתח לה פתחים הרבה, שנהיה כולנו נכנסים בה ברוחה והכול צפוי ל־פנינו“. המסה כתובה בלבביות רבה, וחסד הפגישה הראשונה עם הורד־דצקי בבניה של הקהלה היהודית ב־ברלין מקרין עליה מאורו ומחמיפו־תו.

בכור משולש

„בכור משולש“ הוא שמה של הספר מסה על המשורר שמאי פינסקי. חסד עושה בן-מנחם עם זכרו של פינסקי, שהוא מעלה את אישיותו משהו הנשיה. הוא מספר גם על אהבתו הגדולה והאומללה את אדיל בת ה־רבי ר' אהרלי מהורגוסטופול ועל מגילת חייו הבודדים, שלא מצאו עגינה בשום מקום, לא בארץ ולא בגולה, ועד למותו שבא עליו בש־עת קריאת ספר־שיריה של אלזה לאסקר־שילר.

לדמותו של דוד פוגל מוקדשת המסה „מעבר לשער האפל“, כשירו האחרון של המשורר הפלאי הזה: „דרך ימים ולילות / כולנו שחוחים נלך / עד הגענו / אל השער הי־אפל הגדול /“. ידע בן-מנחם להע־לות אורות מאופל חייו של דוד פ־גל גלבאר ולפרש מקצת משיריו, כדי להאיר את אישיותו ושיריו גם יחד. הטראגיות של דוד פוגל בחייו ובמותו בשואה עולה ומתבהרת על רקע תחושותיו וחוויותיו של המשורר, שהתהלך עלי אדמות בגיא־צ־ל־מות מתמיד, העוני והמרידות, שה־מעמקים שלו הפך אותם לתי־הום מדכא בשלוש השנים 1939—1941 בצרפת הכבושה בידי הנאצים, החישו את קצו. תחושת הקץ המת־קרב היתה בו שנים רבות לפני כן. ועוד בשנת 1921 כתב באחד משיריו: „עתה כבר קרב חליל הי־ארוך / אל פתחנו, / עוד רגע ית־מהמה בצעדו / ורואה אם נכון לבי־נו“.

הלילה היה מוטיב יסודי בשירתו של דוד פוגל. ובאחד הלילות, כא־שר הובל בדרך לכבשנים, עקר מן השורות, ניסה לברוח לעבר היער נפלו מכדרי הנאצים. הוא לא הגיע לכבשנים.

זכרונות וחסד עם מתים

הספר כולל מאמרים על סופרים ש״עגנון, מ. ד. ברגדשטר, אשר ברש, יעקב רבינוביץ, ר' שמואל הנגיד, ר' משה אבן־עזרא, וצבי וויסלבסקי. שני מאמרי זכרונות מוק־דשים ל„מו־ס מרחוב גרנדיר“ (א. נ. גונצר) הביבליוגראף פרובסט. ה־מאמר האחרון והסוגר את הקובץ — בצרור החיים — הוא „יקרא דשכבי“ וחולק כבוד למתים, כי „חסד עם המתים — אין לך אהבת אדם גדולה וטהורה מזו“.

הרבה מחשבות והרבה תחושות רוכזו במאמרי ובמסותיו של בן־מנחם. מסביב ליצירות האהובות של המחבר. אין אהבה זו תלויה בדבר, היא מתקיימת, ובכוחה — הולך בן־מנחם בנתיב האור הבוקע מן הא־שים והיוצרים הדגולים ועוזר לו למצוא את עצמו ולחשוף את עצמו. האור הגנוז של הסופרים נקלט בלבו של בן־מנחם והוא עולה וחתר במ־אמריו ובמסותיו, מתוך אספקלריא כאירה ומחממת, ההוסכת יצירה ר־בקורת למעשה־מרכבה אחד.

כתוצאה משיטה זו קיימים יחסי גומלין הדוקים ביותר בין היוצר ל־בין המבקר ובין היצירה לבין הבי־קורת. היוצר מאציל מרוחו, מאו־רת־יצירתו, על המבקר. אישיותו של הסופר מופיעה באורן של תכ־נותיה החיוביות, הזכורות למבקר אם ממגעיו האישיים ואם מפי הש־מועה. הזיקה שבין היוצר לבין הי־צירה היא הקובעת בעיני המבקר, והיא מעלה באספקלריא שלה את החיוב של הסיפור ושל השיר. מרכז ההתענינות של המבקר הוא הצד האישי, האנושי, הנחשף על ידו מתוך גישה אידיאית ורעיונית. אך גם ה־צד הצורני אינו רחוק מלבו. כשהוא מבחין בשירה יפה או בפרוזה נאה, הריהו מפסיק משנתו וקורא: מה נאה שיר זה.

אבות בספרות

ראשונים לבקורת הם הקלסיקנים של הספרות העברית החדשה: ביא־ליק, טשרניחובסקי ושניאור. מסותיו של בן־מנחם הותרות לגילוי האנושי שביצירותיהם, ואין עליו לטרוח הר־בה לשם כך. שליש הספר מוקדש למטרה זו. פסוקו של ה. היינה כי „בלב הסופרים של אומה צפון צלם דמות עתידה“ משמש שער למסו־תיו. הוא חותר ומעלה מנבכי השי־רה את הגרעינים הרעיוניים המז־הירים ומקרינים מכוהם עד היום. שירו של ביאליק „על ראש הראל“ — כותב בן מנחם — „הראנו בחזי־ינו את דמותו הנשגבה של משה בעמדו על ההר, והוא עניו מכל הי־אדם אשר על פני האדמה, אך ברוב ענוותו — גבוה מכל הענקים הי־גאיונים, הרוצחנים, „אנשי השן“ אשר מעולם“.

תיבה מיוחדת מראה המחבר לש־אול טשרניחובסקי, אשר בן־מנחם היה ממקורביו בימי שבתו בגרמניה. אישיותו הקוסמת של המשורר הי־הה משפיעה על כל מי שהכיר או־תו, ואילו יצירתו היתה שונה מחבי־ריו המשוררים, „לא רק ב־אנושיר־תו“, כי אם גם, ואולי בעיקר, ב־יהי־דותו“. חבריו רובם ככולם באו ל־יצונות דרך שערי הדמעות והרחמים של הספרות העברית, שלאומית הי־תה ביסודה וקשורה קשר של קיימא בעבר ובהווה של העם, וממילא — גם בעתידו. ואילו הוא, ה„נטע הזר“ לעמו, נכנס לספרות העברית דרך שערי ציון, וציוניותו קדמה לשיר־הו“.

במאמרים על שניאור מציין בן־מנחם את „תשובתו“ של המשורר „לבית אבא הקטן — הקן החמים והתמים“, כדבריו היוצאים מן הלב: „אבא / נטה את טליתך והחבא את ראשי העיף / ורחמתני באהבתך הר־בה, / אשר לא אדע אני — גבר־נווד וזעף“. הבחינה הלאומית ביציר־תו של שניאור מוסברת יפה בשירי־הטבע והנופים שלו, בדרך של ה־צגת מלחמתו נגד החברה הנוצרית, הבלטת רעיון הנבחרות והאצילות של ישראל, אמונתו בעתידו ואהבתו לעמו.

המסות האחרות עוסקות בשירתו של דוד שמעוני, במחזותיו של יעקב כהן, בשירתו של יעקב לרנר, ביציר־ות שופמן, יצחק לופבן, ובנושאים מן המקרא ומן האגדה.

מסותיו על ש. א. הורודצקי, על המשורר שמאי פינסקי והמשורר דוד פוגל קובעות ברכה כל אחת בפני

(*) משה בן־מנחם, בנתיב האור, מסות, רשימות ודברי בקורת, הר־צאת יבנה, ת"א 1968.